

LASY NATURALNE I PIERWOTNE

NASZE WSPÓLNE DZIEDZICTWO

Przemiany w regionie

Lasy naturalne i o cechach naturalnych w Polsce, Białorusi oraz Ukrainie – zagrożenia i ochrona

Ochrona lasów naturalnych i zbliżonych do naturalnych, jest dzisiaj jednym z priorytetów. Od ich zachowania w stanie maksymalnie nienaruszonym, zależy zachowanie ogromu bogactwa biologicznego planety. Lasy te giną w zastraszającym tempie – dotyczy to także Europy, w tym Europy Wschodniej. Obszary te kurczą się pod wpływem rabunkowej, intensywnej wycinki, są przekształcane w zwykłe leśne uprawy i ubogie pod względem gatunkowym lasy gospodarcze. Presja ekonomiczna i polityczna na to, by lasy te były przedmiotem intensywnego gospodarowania, wciąż jest niestety bardzo wysoka.

Wartość przyrodnicza lasów naturalnych i o cechach naturalnych

Lasy naturalne to takie lasy, w których zachowała się ciągłość naturalnych procesów, wysoka różnorodność gatunkowa (gatunków zwierząt, roślin i grzybów) oraz różnorodność skomplikowanych procesów i mechanizmów, utrzymujących ekosystem w dynamicznej równowadze. To różnorodność wiekowa i gatunkowa tworzących go drzew a także odpowiednio wysoka ilość drewna martwego czy też zamierającego – siedliska życia wielu gatunków a także miejsca idealnego dla naturalnego odnawiania się lasu (wywrocone pnie, rozkładające się kłody „piastunki”, na których wyrasta młode pokolenie siewek drzew). Jeśli chodzi o Polskę to większe kompleksy lasów naturalnych czy o charakterze naturalnym (nie licząc małych skrawków niewielkich rezerwatów oraz fragmentów w niektórych parkach narodowych) znajdują się przede wszystkim na terenie Puszczy Białowieskiej (polskiej części) – jest to, jak wiadomo, ostatni duży, nizinny kompleks lasów naturalnych w Europie o cechach lasu pierwotnego, puszczańskiego, oraz w polskich Karpatach (głównie w Bieszczadach, na Pogórzu Przemyskim, w Górach Słonnych czy w Beskidzie Niskim). Na terenie Białorusi jest to również Puszcza Białowieska (część białoruska) a także częściowo – Puszcza Grodzieńska czy Puszcza Nalibocka. W granicach białoruskiego Zapowiadnika Berezynskiego (mimo, że jest to obszar głównie bagienno-torfowiskowy), zachowały się także fragmenty naturalnych i pół naturalnych lasów. Są też mniejsze fragmenty w niektórych z istniejących w Białorusi zakazników. W Ukrainie

lasy naturalne znajdują się głównie na terenach: Użańskiego Parku Narodowego, Parku Narodowego „Synevyr”, Karpackiego Parku Narodowego, w masywie Czarnohory, w Gorganach a także w Wyżnickim Parku Narodowym czy Szackim Parku Narodowym. Są to więc również – głównie Karpaty oraz częściowo Polesie. Prezentując pokrótce bioróżnorodność wymienionych obszarów, zaczniemy od Puszczy Białowieskiej, która obejmuje zarówno część polską jak też i białoruską. Lasy Puszczy Białowieskiej to głównie grądy z dużym udziałem dębu i grabu a także bory świerkowe oraz łęgi i olsy z bardzo charakterystycznymi, wielowiekowymi drzewostanami, z ogromną ilością martwego drewna, z występowaniem drzewostanów pierwotnych, z wielowiekową różnorodnością drzew oraz bogactwem innych gatunków. Świat ssaków jest tam prezentowany przez m.in. największą, wolno żyjącą populację żubra, poprzez wilki, łosie, jelenie, dziki, bobry, rysie, popielice, koszatki, ryjówki (w tym np. ryjówka malutka czy rzęsorek rzeczek), zające bielaki i szaraki, kuny, łasice, gronostaje i wiele innych. Co jakiś czas – w ostatnich latach – pojawiał się niedźwiedź brunatny – najprawdopodobniej zachodzący tu z rejonu Puszczy Nalibockiej z Białorusi. Ptaki reprezentują m.in. dzięcioły trójpalczaste i białogrzbiety, orliki krzykliwe, puchacz, muchołówki białoszyje, trzmielajady, sóweczki, włośnatki, bociany czarne, jarząbki a w białoruskiej części także głuźce. Do tego bogactwo świata płazów i gadów a także owadów, z których wiele to gatunki reliktowe, endemiczne czy wskaźnikowe dla lasów naturalnych (m.in. z owadów: zgmiotek cynobrowy, bogatek wspaniały, rozmiazg kolweński, pachnica dębowa – by wymienić kilka rzadszych i cenniejszych). Puszcza Białowieska to także doskonale środowisko dla porostów (np. granicznik płucnik, różne gatunki brodaczek itd.) a z roślin naczyniowych m.in. storczyków (buławnik czerwony, listera sercowata, storzan bezlistny czy gółka długoostrogowa). Jeśli chodzi o naturalne lasy Karpat (zarówno polskich jak ukraińskich), bogactwo przyrodnicze jest niewiele mniejsze (a w niektórych aspektach nawet większe), niżli w Puszczy Białowieskiej. Lasy te to w dużej mierze starodrzewy bukowo-jodłowo-jaworowe (na terenach ukraińskich Karpat także ze sporą obecnością świerka), z dobrze zachowaną równowagą ekologiczną, z ciągłością naturalnych procesów, dużą ilością drzew starych, dziuplastych oraz zamierających i martwych, w różnym stopniu rozkładu. Na terenie Polski, najcenniejsze pozostałości dawnej Puszczy Karpackiej znajdują się w Bieszczadach, Beskidzie Niskim, Górach Słonnych oraz na Pogórzu Przemyskim. Na wyżej wymienionych obszarach znajdują się obecnie dwa istniejące parki narodowe: Bieszczadzki Park Narodowy i Magurski Park Narodowy oraz jeden

projektowany – Turnicki Park Narodowy. Oprócz tego w polskich Karpatach mamy jeszcze Tatrzański Park Narodowy, Pieniński Park Narodowy, Gorczański Park Narodowy i Babiogórski Park Narodowy. W polskich Karpatach wschodnich zachowały się bardzo cenne lasy o naturalnym charakterze, składające się z ponad stu i więcej letnich starodrzewów, gdzie występuje cały komplet dużych, drapieżnych ssaków (wilk, ryś, żbik oraz niedźwiedź brunatny), a z innych ssaków: żubry, jelenie itd. Lasy te cechują się też dużym bogactwem ornitologicznym (największe w Polsce zagęszczenie lęgowych par orla przedniego – praktycznie cała polska populacja, liczne występowanie orlika krzykliwego, sóweczki, puszczyka uralskiego i wielu innych gatunków), entomologicznym (m. n. nadobnica alpejska, zgmiotek cynobrowy) itd. Świat gadów reprezentują: wąż eskulapa, zaskroniec zwyczajny, gniewosz plamisty, żmija zygzakowata, jaszczurka zwinka i żyworodna, padalec a świat płazów: traszka zwyczajna i górską, salamandra plamista, kumak górski, rzekotka drzewna, ropucha zielona. Występuje tutaj wiele gatunków rzadkich, objętych ochroną mchów (np. jeżolist zwyczajny, zwiślik maczugowaty, gładysz paprociowaty) czy porostów (granicznik płucnik, puchlinka ząbkowana, tarczynka dziurkowana, pawężnica sorediowa, nibypłucnik wątpliwy). Duże obszary tych lasów (w Bieszczadach, Górach Słonnych czy na Pogórzu Przemyskim), nie mają niestety, żadnej skutecznej formy ochrony i są poddane bardzo silnej presji ze strony gospodarki leśnej i łowieckiej o czym jeszcze dalej. Lasy naturalne na terytorium Ukrainy w ogromnej mierze – poza fragmentami na Polesiu oraz znajdującym się obecnie pod rosyjską okupacją Krymie – skupiają się także głównie w Karpatach. Są to między innymi mało dostępne obszary Beskidów Skolskich, Bieszczadów Wschodnich, Gorganów czy też Czarnohory. Bardzo cenne lasy o dużej naturalności, znajdują się w powołanym w 2019 roku Parku Narodowym Bojkowszczyzna. Lasy ukraińskich Karpat cechują się bardzo wysoką bioróżnorodnością. Występują tu – podobnie jak w polskich Karpatach – wilki, rysie, żbiki oraz niedźwiedzie a także popielice, ryjówki górskie, śnieżniki europejskie, borsuki, liczne gatunki nietoperzy, z ptaków m.in. orły przednie, orliki krzykliwe, bociany czarne, puchacze, puszczyki uralskie, sóweczki,

włochatki, sokoły wędrowne a także guszce oraz cietrzewie. Nie mniejsze jest też bogactwo płazów i gadów (m.in. gniewosz plamisty, traszka karpacka, traszka górską, salamandra plamista). W Karpatach ukraińskich główne gatunki drzew tworzących lasy to buki i jodły z dosyć sporą domieszką świerka, sosny i innych gatunków.

Lasy pierwotne i naturalne posiadają bardzo wysoki potencjał i bogactwo, jeśli chodzi o ilość wzajemnie powiązanych i współdziałających gatunków, tworzących misterną sieć wypracowanych przez stulecia i tysiąclecia powiązań, rozwiązań oraz połączeń. Wszystko to tworzy wielki, złożony i zrównoważony ekosystem, gdzie zachowały się naturalne zależności, które wciąż odkrywamy i poznajemy. Od ochrony i przetrwania jak największych obszarowo fragmentów lasów naturalnych i o charakterze naturalnym zależy ocalenie wielkiej rzeszy gatunków ssaków, ptaków, gadów, płazów, owadów, roślin, grzybów i wielu różnorodnych organizmów. To zabezpieczenie puli genowej naszej planety, doskonały rezerwar

naturalności i dzikości, tysięcy nieprzebranych, nieprzeliczonych gatunków, z których każdy odgrywa niezastąpioną rolę w przyrodzie. Lasy naturalne to także rezerwuary wody, gdyż duża ilość martwych, rozkładających się drzew, które w lasach naturalnych występują w szczególnie dużej ilości, działa niczym gąbka, potrafiąca wchłonąć i zmagazynować duże ilości wody. Jest to szczególnie ważne w czasach dzisiejszych, kiedy z uwagi na zmieniający się klimat, doświadczamy długotrwałych suszy lub – przeciwnie – powodzi. Także jeśli chodzi o powodzie to lasy naturalne – szczególnie górskie – spowalniają spływ wody zatrzymując jej nadmiar, dzięki czemu fala powodziowa czy podtopieniowa nie będzie miała już takiego impetu. W końcu las naturalny to także miejsce gdzie człowiek, może pochylić się i pomedytować nad tajemniczą istnieniem, poczuć swój związek ze światem przyrody, napawać się widokiem dzikiego, pierwotnego piękna, zachwycić się majestatem i bogactwem stworzenia. Jest to bardzo ważne szczególnie dzisiaj kiedy człowiek staje się coraz bardziej zamknięty i odizolowany od reszty stworzenia a związki ze światem przyrody ożywionej i nieożywionej zastępuje mu świat wirtualny.

Zagrożenia

Niestety lasy naturalne ciągle są zagrożone a ich powierzchnia stale się kurczy. W Polsce, mimo, iż ogólnie leśność zdecydowanie wzrasta, to jednak trzeba pamiętać, że przybywa upraw leśnych, typowo gospodarczych lasów o niskiej wartości przyrodniczej, natomiast powierzchnia lasów naturalnych się zmniejsza. Nawet najbardziej sztandarowy przykład – bezcenny obszar lasów naturalnych i pierwotnych, jakim jest Puszcza Białowieska, nie jest do końca bezpieczny. Po stronie białoruskiej całość Puszczy Białowieskiej jest chroniona w ramach parku narodowego, natomiast po polskiej stronie tylko niewielki fragment puszczy (10517,27 ha czyli 1/6 całej polskiej części puszczy) jest chroniony jako park narodowy. Od wielu lat różne grupy nacisku i interesu (głównie związane z Lasami Państwowymi) starają się doprowadzić do wznowienia wycinki w Puszczy Białowieskiej. Mimo, że duża część poza parkiem narodowym, chroniona jest także jako liczne rezerваты przyrody, poprzez sieć Natura 2000 czy jako obiekt światowego dziedzictwa UNESCO, co jakiś czas dochodzi do prób obejścia przepisów i uzyskania zgody na wyręby. Ostatnie wycinki na ogromną skalę były prowadzone pod pretekstem walki z gradacją kornika drukarza w drzewostanach świerkowych w roku 2017. Wyręby prowadzone były w czasie trwania okresów lęgowych, przy użyciu ciężkiego sprzętu (m.in. harwestorów oraz forwaderów), w dużej mierze w obszarze stref chronionych

w ramach UNESCO. Wyręby te spowodowały protesty społeczne na dużą skalę, blokady wyrębów przez uczestników protestów i ogólny duży sprzeciw wobec tych działań. Blokady i akcje sprzeciwu prowadzone były przez min. Obóz dla Puszczy, czy Fundację „Dzika Polska”. Sprawa skończyła się wyrokiem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej nakazującym natychmiastowe wstrzymanie wycinki. Polska – ostatecznie, mimo początkowego oporu, do wyroku się zastosowała, wycinki zostały wstrzymane a inicjator cięć – ówczesny minister środowiska Jan Szyszko – pożegnał się ze stanowiskiem. Niestety puszczy zadano duże rany i tylko dzięki powstrzymaniu wyrębów (wycinki planowano na o wiele większą skalę niż zrealizowano) są szanse na ich zagojenie. Ciągłe też istnieje niebezpieczeństwo prowadzenia wycinek w cennych drzewostanach puszczy „tylnymi drzwiami”, chociażby poprzez wprowadzenie aneksów do planów zarządzania lasów dla danego nadleśnictwa czy też nadużywania przepisów związanych z bezpieczeństwem przeciwpożarowym. Tylko utworzenie parku narodowego na całym obszarze Puszczy Białowieskiej jest gwarantem jej właściwej i skutecznej ochrony. Cały czas niestety prowadzone są też intensywne wyręby na terenie lasów naturalnych i o charakterze naturalnym w polskich Karpatach. Chodzi tu głównie o obszar Bieszczadów oraz Pogórze Przemyskie. Mimo, że duża część Bieszczadów chroniona jest w ramach Bieszczadzkiego Parku Narodowego (jest to drugi co do wielkości park narodowy w Polsce) to i tak olbrzymie połacie, niezwykle cennych lasów bieszczadzkich, poddane są ciągłej presji ze strony gospodarki leśnej. Ciężki sprzęt zrywkowy niszczy górskie zbocza, a potężne jodły, buki i jawory, także o wymiarach pomnika przyrody, padają pod piłami a następnie ciężarówkami są wywożone na sprzedaż. Niszczony są stanowiska lęgowe ptaków, stanowiska rzadkich mchów czy porostów, wycina wchodzi w bezpośrednie tereny bytowania i gawrowania niedźwiedzi. Lasy Państwowe (RDLP w Krośnie, czyli dyrekcja zarządzająca terenem min. Bieszczadów i Pogórze Przemyskie), posiada regulację, że drzew o wymiarach pomnika przyrody nie wycina. Mimo to przyrodnicy, oraz społeczne patrole działającej w terenie Inicjatywy Dzikie Karpaty czy też Fundacji Dziedzictwo Przyrodnicze, ciągle znajdują wycięte, bądź zaznaczone do wycinki drzewa o wymiarach pomnika przyrody. Wyręby nie oszczędzają także stref przy potokach a często także drzew dziuplastych, biocenotycznych, rosnących na górskich grzbietach, pośród głazów czy wychodni skalnych. Skala wyrębów w lasach naturalnych Bieszczadów jest zatrważająca. Właściwie nie ma już prawie miejsc poza parkiem narodowym, gdzie wędrując lasem, w przeciągu maksymalnie kilkudziesięciu minut nie natkniemy się na

zrąb bądź też szlak zrywkowy. Co prawda nie stosuje się tutaj zrębów zupełnych, ale tzw. rębnię przerębową 4d, tym niemniej skala zrębów jest zatrważająca. Tylko w ciągu kilku godzin, w ciągu jednego dnia, na jednej drodze, naliczono kilkanaście wyjeżdżających ciężarówek załadowanych drewnem. Ten sam problem dotyczy obszaru projektowanego (i niestety wciąż nie mogącego powstać od ponad 30-tu lat) Turnickiego Parku Narodowego na Pogórzu Przemyskim. Tam również unikatowe fragmenty reliktovej puszczy karpackiej są wycinane i poddane presji ze strony tak leśników jak i myśliwych. Paradoksalnie dzięki łowiectwu (za czasów totalitaryzmu komunistycznego), lasy te przetrwały do czasów obecnych w praktycznie nienaruszonej formie. Wówczas był tutaj bowiem rządowy ośrodek łowiecki dla prominentnych funkcjonariuszy ówczesnej władzy gdzie urządzali sobie wczasy, polowania i libacje. Dzisiaj jednak środowiska łowieckie, są niestety głównym hamulcowym (oprócz Lasów Państwowych i dużej części samorządowców) utworzenia Turnickiego Parku Narodowego, i starają się na wszelkie sposoby powstrzymać jego powstanie. Lobby łowieckie stara się zrobić wszystko aby Turnicki Park nie został powołany, gdyż jego powstanie znacznie ograniczy możliwość prowadzenia polowań na Pogórzu Przemyskim (Lasy Państwowe czerpią ogromne zyski z polowań komercyjnych na terenie, którego duża część to obszar przyszłego Turnickiego Parku Narodowego a obecnie tzw. Ośrodka Hodowli Zwierząt rozciągającego się na obszarze dwóch nadleśnictw: Bircza oraz Krasiczyn). Na terenie Białorusi gospodarka leśna (często prowadzona w sposób bardzo inwazyjny i rabunkowy) także nie oszczędza obszarów chronionych. Zręby zupełne, które są najbardziej szkodliwym z przyrodniczego punktu widzenia sposobem prowadzenia pozyskania surowca drzewnego są bardzo powszechne jeżeli chodzi o prowadzenie gospodarki leśnej w Białorusi. Nawet obszary chronione nie są wyłączone z wycinek prowadzonych metodą zrębu zupełnego co dla przyrody przynosi ogromne zniszczenia. Zgodnie z Kodeksem Leśnym Republiki Białoruś „w lasach położonych na obszarach chronionych, wycięty lasu, pozyskiwanie żywicy, surowców leśnych i uzyskiwanie innych korzyści z lasu w celach komercyjnych, oraz inne sposoby gospodarowania w lesie, o ile nie są zbieżne z celami, które mają realizować te obszary, a w dodatku mogą prowadzić do naruszenia reżimu ochrony, są zabronione”. Mówi o tym także art. 16 Ustawy o obszarach chronionych: „gospodarka leśna i inna działalność na terenie obszarów chronionych realizowana jest w zgodzie z reżimem ochrony i gospodarowania na tym obszarze”. W praktyce nie ma jednak żadnych szczegółowych wytycznych ani wskazań, w związku z czym nawet na

terenach zakazników, często prowadzone są zręby zupełne co nie jest niczym regulowane, lub też regulacje są zdecydowanie niewystarczające.

Na terenie Ukrainy – mimo dużej liczby nowych obszarów chronionych w ostatnich latach (w roku 2009 prezydent Wiktor Juszczenko powołał 26 nowych parków narodowych a kilka powiększył, zaś w roku 2019 prezydent Petro Poroszenko powołał kolejne 3 parki narodowe), wciąż wiele cennych obszarów leśnych nie znajduje odpowiedniej ochrony i jest nadmiernie eksploatowanych. Dodatkowym problemem w Ukrainie, jest także duży wskaźnik kłusownictwa, które jest bardzo szkodliwym zjawiskiem, jeśli idzie o zachowanie bioróżnorodności. W wyniku kłusowniczego procederu w Ukrainie giną tysiące dzikich zwierząt, w tym gatunki chronione oraz szczególnie cenne dla ekosystemu. Są to między innymi żubry, rysie, wilki a nawet niedźwiedzie brunatne. Zdarza się, że niedźwiedzie są przetrzymywane na terenie prywatnych posesji zwłaszcza osób bardzo zamożnych. Kłusownictwo prowadzone jest za pomocą licznych wyników i sidła rozstawianych w lasach, a także za pomocą broni myśliwskiej, którą posiada nielegalnie bardzo wiele osób. Do tego kłusują też legalni myśliwi. Kłusownictwo bardzo mocno przyczynia się do spadku liczebności w lasach zwierzyny łownej w tym saren, jeleni, dzików czy łosi co również ma bardzo negatywny wpływ jeśli chodzi o zachowanie równowagi w przyrodzie. Także w Polsce ten problem jest znaczący. W wyniku działań kłusowniczych giną wilki (liczne w ostatnich latach przypadki nielegalnych odstrzałów oraz kłusowania za pomocą wyników), ptaki drapieżne, łosie, jelenie i inne zwierzęta. Coraz mniej jest kłusowniczych wyników, za to niestety ciągle duża jest liczba nielegalnych odstrzałów, także prowadzonych przez nieuczciwych myśliwych. Kłusownictwo należy zwalczać z całą bezwzględnością, gdyż po pierwsze jest to proceder okrutny (zwierzęta giną często w sposób bardzo okrutny w stalowych wynikach bądź potrzaskach), kłusownicy nie przestrzegają ani okresów ochronnych, ani żadnych limitów, ani tego czy dane zwierzę jest objęte ochroną gatunkową. Po drugie zaś przyczynia się ono do zachwiania równowagi w przyrodzie, spadku bioróżnorodności gdy ginie osobnik należący do rzadkiego gatunku (np. wilk bądź ryś) strata dla przyrody jest ogromna. Wielkim wyzwaniem dla nas wszystkich jest obecnie więc zarówno walka o zachowanie naturalnych czy pół naturalnych lasów, tych które jeszcze przetrwały a także zdecydowana walka z kłusownictwem.

Натуральныя і блізкія да натуральных лясы ў Польшчы, Беларусі і Украіне – пагрозы і ахова

Ахова натуральных і блізкіх да натуральных лясоў сёння з'яўляецца адным з прыярытэтаў. Ад захавання стану некранутасці гэтых лясоў залежыць захаванне ўсёй біялагічнай разнастайнасці планеты. Гэтыя лясы выміраюць з пагрозлівай хуткасцю – гэта таксама адносіцца да Еўропы, уключаючы Усходнюю Еўропу. Плошчы такіх лясоў скарачаюцца пад уздзеяннем драпежніцкіх інтэнсіўных высечак, ператвараючыся ў звычайныя лясныя культуры і бедныя па сваім відавым складзе гаспадарчыя лясы. На жаль, эканамічны і палітычны ціск, які патрабуе інтэнсіўнай гаспадарчай дзейнасці ў такіх лясах, усё яшчэ вельмі вялікі.

Прыродная каштоўнасць натуральных і блізкіх да натуральных лясоў

Натуральныя лясы – гэта лясы, у якіх захавана бесперапыннасць прыродных працэсаў, высокая відавая разнастайнасць (віды жывёл, раслін і грыбоў), а таксама мноства складаных працэсаў і механізмаў, якія падтрымліваюць экасістэму ў дынамічнай раўнавазе. Гэта ўзростава і відавая разнастайнасць дрэў, з якіх лес складаецца, а таксама досыць вялікая колькасць мёртвай драўніны або драўніны, якая памірае, – асяроддзе пражывання многіх відаў, а таксама месца, ідэальнае для натуральнага абнаўлення лесу (перавернутыя ствалы, гнілыя бярвёны – свайго кшталту «яслі», на якіх расце маладое пакаленне дрэў). У Польшчы найбольш буйныя комплексы натуральных або блізкіх да натуральных лясоў (не лічачы невялікіх участкаў невялікіх запаведнікаў і фрагментаў у некаторых нацыянальных парках) размешчаны ў асноўным у Белавежскай пушчы (польская яе частка) – гэта, як вядома, апошні буйны раўнінны комплекс натуральных лясоў у Еўропе з рысамі першабытнага лесу; а таксама ў Польскіх Карпатах (у асноўным у Бешчадах, перадгор'ях Пшэмысля, Слонскіх гарах і Нізкіх Бескідах). У Беларусі гэта Белавежская пушча (беларуская частка), а таксама часткова – Налібоцкая пушча. На тэрыторыі беларускага Бярэзінскага запаведніка (нягледзячы на тое, што тут пераважае балоцістая мясцовасць

і тарфянікі) захаваліся фрагменты натуральных і блізкіх да натуральных лясоў. Ёсць і больш дробныя фрагменты ў некаторых іншых заказніках на тэрыторыі Беларусі. Ва Украіне натуральныя лясы размешчаны ў асноўным на наступных тэрыторыях: Ужанскі нацыянальны парк, нацыянальны парк «Сіневір», Карпацкай нацыянальны прыродны парк, у Чарнагорскім масіве, у Горганах, а таксама ў Выжніцкім нацыянальным прыродным парку і Шацкім нацыянальным парку. У асноўным гэта Карпаты і большага Палесся.

Коротка прадстаўляючы біразнастайнасць гэтых тэрыторый, давайце пачнем з Белавежскай пушчы, якая ўключае ў сябе як польскую, так і беларускую часткі. Лясы Белавежскай пушчы – гэта ў асноўным масівы з вялікай доляй дуба і граба, а таксама яловыя бары, поймавыя і альховыя лясы з вельмі характэрнымі шмат'яруснымі дрэвастоямі, з вялікай колькасцю мёртвай драўніны, з наўнасна некранутых дрэвастояў з шматвяковай разнастайнасцю дрэў і мноствам іншых парод. Свет сысуноў прадстаўляе самая вялікая папуляцыя зуброў на вольным выпасе, а таксама ваўкі, ласі, алелі, дзікі, бабры, рысі, соні, землярыкі (у тым ліку, напрыклад, малая буразубка), зайцы-белякі і зайцы-русакі, куніцы, ласкі, гарнастаі і многія іншыя. Час ад часу ў апошнія гады стаў з'яўляцца буры мядзведзь, якія заходзіць, хутчэй за ўсё, з раёна Налібоцкай пушчы ў Беларусь. Птушак прадстаўляюць жоўтагаловы і беласпінны дзятлы, малы арлец, пугач, валасяніца-белашыйка, асаед, вераб'іны сычых, касматаногі сыч, чорны бусел, арабок, а ў беларускай частцы – глушэц. Акрамя гэтага, багатыя земнаводных і рэптылій, а таксама насякомых, многія з якіх з'яўляюцца рэліктавымі, эндэмікамі або індыхатарнымі відамі натуральных лясоў (сярод іх такія насякомыя: пласкацелка чырвоная, златка бліскучая, яловы трухляк, васкавік-пустэльнік). Белавежская пушча таксама з'яўляецца выдатным асяроддзем для лішайнікаў (напрыклад, лабарыя лёгкая, розныя віды уснеі і г. д.) і сасудзістых раслін, у той ліку архідных (пылкагалоўнік чырвоны, тайнік сэрцападобны, надбароднік бязлісты, ядрушка даўгарога).

Што тычыцца натуральных лясоў Карпат (як польскіх, так і ўкраінскіх), іх прыроднае багацце не нашмат меншае (а ў некаторых адносінах нават большае), чым у Белавежскай пушчы.

Гэтыя лясы ў асноўным уяўляюць сабой векавыя букава-піхтава-кляновыя масівы (ва ўкраінскіх Карпатах таксама шмат елак), з добра захаваным экалагічным балансам, бесперапыннасцю прыродных працэсаў, з вялікай колькасцю старых і дупліных, а таксама дрэў, якія паміраюць, і мёртвых,

у рознай ступені раскладання, дрэў. На тэрыторыі Польшчы найбольш каштоўныя рэшткі былой Карпацкай пушчы можна знайсці ў Бешчадах, Нізкіх Бескідах, Слонскіх гарах і перадгор'ях Пшэмысля. У цяперашні час у вышэйзгаданых абласцях знаходзіцца два дзейныя нацыянальныя паркі: Бешчадскі нацыянальны парк і Магурскі нацыянальны парк, а таксама адзін на стадыі праекта – Турніцкі нацыянальны парк. Акрамя гэтага ў польскіх Карпатах у нас маецца Татранскі нацыянальны парк, Пенінскі нацыянальны парк, Гарчанскі нацыянальны парк і Баб'ёгурскі нацыянальны парк. У польскіх Усходніх Карпатах захаваліся вельмі каштоўныя натуральныя лясы, якія складаюцца са стагадовых і старэйшых дрэў, дзе жыве цэлы шэраг буйных драпежных сысуноў (воўк, рысь, дзікі кот і буры мядзведзь), а таксама іншыя сысуны: зубры, алелі і інш. Гэтыя лясы таксама характарызуюцца вялікай арніталагічнай разнастайнасцю (самая высокая шчыльнасць пар маркутаў на гнездаванні ў Польшчы – практычна ўся польская папуляцыя, шматлікія месцы гнездавання малога арляца, вераб'інага сычыка, даўгахвостай кутакаўкі і многіх іншых відаў) і энтамалагічна багачцем (уклучаючы альпійскага вусача, пласкацелку чырвоную) і г. д. Свет рэптылій прадстаўляюць: эскулапаў полаз, вуж звычайны, мядзянка звычайная, гадзюка звычайная, порстка і жывародная яшчарка, вераценніца ломкая; а свет земнаводных: звычайны і альпійскі трытоны, вогненная саламандра, жаўтабруха жарлянка, звычайная квакша, зялёная рапуха. Тут сустракаецца мноства ахоўных рэдкіх відаў імхоў (напрыклад: анцётрыхія кароткапавіслая, анамадон патончаны, гамалія трыхманападобная) і лішайнікаў (напрыклад: лабарыя лёгачная, целатрэма лускаватая, меланелія сарэдыёзная, цэтрэлія цэтрарыяпадобная). На жаль, вялікія

плошчы гэтых лясоў (у Бешчадах, Слонскіх гарах ці ў перадгор'ях Пшэмысля) не маюць эфектыўнай аховы і зазнаюць вельмі моцнае ўздзеянне з боку лясных і пал'еўнічых гаспадарак, што будзе абмяркоўвацца далей. Натуральныя лясы на тэрыторыі Украіны ў значнай ступені (за выключэннем фрагментаў Палесся і Крыма, які ў цяперашні час знаходзіцца пад расійскай акупацыяй) таксама сканцэнтраваны ў асноўным у Карпатах. Гэта, у прыватнасці, цяжкадаступныя раёны Сколеўскіх і Усходніх Бескідаў, Горган або Чарнагоры. Вельмі каштоўныя лясы з высокай ступенню натуральнасці знаходзяцца на тэрыторыі нацыянальнага парка "Бойкаўшчына", заснаванага ў 2019 годзе. Лясы ўкраінскіх Карпат характарызуюцца вельмі высокай біяразнастайнасцю. Тут, як і ў польскіх Карпатах, пражываюць ваўкі, рысы, дзікія каты і мядзведзі, а таксама соні, альпійскія буразубкі, снежавыя палёўкі, барсукі, розныя віды кажанов. Птушкі прадстаўлены наступнымі відамі: маркут, малы арлец, чорны бусел, пугач, даўгахвостая кутакаўка, вераб'іны сычык і касматаногі сыч, сокал-падарожнік, а таксама глушэц і цецярук. Багата прадстаўлены тут земнаводныя і рэптыліі (напрыклад, звычайная мядзянка, карпацкі і альпійскі трытоны, вогненная саламандра). У лясах ўкраінскіх Карпат асноўнымі пародамі дрэў з'яўляюцца бук і піхта з даволі вялікім дамешкам елкі, сасны і іншых парод.

Першабытныя і натуральныя лясы валодаюць вельмі высокім патэнцыялам і багачцем з пункту гледжання колькасці відаў, якія ўзаемазвязаныя і ўзаемадзеінуюць паміж сабой, утвараючы майстэрскую сетку сувязяў і рашэнняў, што выпрацоўваліся стагоддзямі і тысячагоддзямі. Усё гэта стварае вялікую, складаную і ўстойлівую экасістэму, якая захавала натуральныя ўзаемаадносіны, якія мы ўсё яшчэ працягваем адкрываць і пазнаваць. Захаваўшы магчымасць большай колькасці відаў сысуноў, птушак, рэптылій, земнаводных, насякомых, раслін, грыбоў і многіх іншых арганізмаў залежыць ад аховы і выжывання як мага большых плошчаў натуральных і блізкіх да натуральных лясоў. Лясы захоўваюць генафонд нашай планеты, яны ідэальныя рэзервуары натуральнасці і дзікасці для тысяч відаў, кожны з якіх адыгрывае неадменную ролю ў прыродзе. Натуральныя лясы таксама з'яўляюцца рэзервуарам вады, таму што вялікая колькасць мёртвых, гнілых дрэў, якіх асабліва шмат у натуральных лясах, дзейнічаюць як

губка, здольная ўбіраць і назапашваць вялікую колькасць вады. Гэта асабліва важна ў нашы дні, калі праз змены клімату мы перажываем зацяжныя засухі ці, наадварот, паводкі. Таксама, калі справа даходзіць да паводак, натуральныя лясы, асабліва горныя, запавольваюць патак вады, спыняючы яго лішак, дзякуючы чаму хвалі парыву або падтаплення не будуць мець такога імпульсу. Урэшце, натуральны лес – гэта таксама месца, дзе людзі могуць спыніцца і паразважаць пра таямніцу існавання, адчуць сваю сувязь з светам прыроды, атрымаць асалоду ад яе дзікай спрадвечнай прыгажосці, палюбавацца веліччу і багаццем яе тварэння. Гэта вельмі важна, асабліва сёння, калі чалавек становіцца ўсё больш замкнёным і ізаляваным ад астатняга свету, а адносіны з жывой і нежывой прыродай замяняюцца віртуальным светам.

Пагрозы

На жаль, натуральныя лясы па-ранейшаму знаходзяцца пад пагрозай, а іх плошча пастаянна скарачаецца. У Польшчы, нягледзячы на той факт, што агульнае лясное покрыва адназначна павялічваецца, неабходна памятаць, што гэты прырост ажыццяўляецца за кошт лясных культур у рэгуляваных гаспадарчых лясах з невялікай прыроднай каштоўнасцю, у той час як плошча натуральных лясоў скарачаецца. Адзін з самых яркіх прыкладаў – неацэнная тэрыторыя натуральных і некранутых лясоў, якой з'яўляецца Белавежская пушча, не знаходзіцца ў бяспечы. На беларускім баку ўся Белавежская пушча знаходзіцца пад аховай як нацыянальны парк, а на польскім баку ахоўваецца толькі невялікі ўчастак лесу (10517,27 га, г.зн. 1/6 ўсёй польскай часткі пушчы). На працягу многіх гадоў розныя групы лабістаў (у асноўным звязаныя з дзяржаўнымі лясамі) спрабавалі аднавіць высечку ў Белавежскай пушчы. Хоць большая частка тэрыторыі за межамі нацыянальнага парку, прадстаўленая шматлікімі запаведнікамі, таксама ахоўваецца – як частка сеткі Natura 2000 ці як аб'ект сусветнай спадчыны ЮНЕСКА – усё роўна час ад часу робяцца спробы абысці правілы і атрымаць згоду на высечку лесу. Апошнія маштабныя рубкі праводзіліся на падставе барацьбы з успышкай караеда ў ельніках ў 2017 годзе. Высечка праводзілася ў перыяд гнездавання з выкарыстаннем цяжкага абсталявання (уклучаючы харвестары і форвардары), у асноўным на тэрыторыі зон пад аховай ЮНЕСКА. Гэтыя высечкі выклікалі шырокамаштабныя грамадскія пратэсты, блакіды высечак дэманстрантамі і ўсеагульны рашучы супраціў, накіраваны супраць гэтых дзеянняў.

Блакіды і акцыі супраціву праводзіліся такія арганізацыямі, як «Лагер для пушчы» або «Фонд «Дзікая Польшча». Справа скончылася пастановай Суда Еўрапейскага Саюза аб неадкладным прыпыненні лесанарыхтовак. Польшча, нягледзячы на першапачатковы супраціў, урэшце выканала рашэнне, высечкі былі прыпыненыя, а ініцыятар высечак – дзейны міністр навакольнага асяроддзя Ян Шышко – развітаўся са сваім пастом. На жаль, пушчы былі нанесеныя глыбокія раны, і толькі дзякуючы спыненню вырубкі (высечка планавалася ў значна большым маштабе, чым атрымалася рэалізаваць), ёсць шанец на іх загойванне. Пастаянна існуе рызыка вырубкі каштоўных лясных насаджэнняў пушчы з «чорнага ходу», напрыклад, шляхам унясення дадаткаў у планы выдзення лясной гаспадаркі для дадзенага лясніцтва або шляхам злоўжывання правіламі, звязанымі з пажарнай бяспекай. Толькі стварэнне нацыянальнага парку на ўсёй тэрыторыі Белавежскай пушчы з'яўляецца гарантыяй яе належнай і эфектыўнай абароны. На жаль, у польскіх Карпатах таксама пастаянна вядуцца інтэнсіўныя рубкі ў натуральных і блізкіх да натуральных лясах. У большай ступені гэта тычыцца рэгіёну Бешчад і перадгор'ях Пшэмысля. Хоць большая частка Бешчад знаходзіцца пад аховай нацыянальнага парку «Бешчады» (гэта другі па велічыні нацыянальны парк у Польшчы), усё ж велізарныя ўчасткі надзвычай каштоўных лясоў зазнаюць пастаянны ціск з боку лясной гаспадаркі. Цяжкая тралёвачная тэхніка разбурае горныя схілы, а велізарныя елкі, букі і платаны – помнікі прыроды – трапляюць пад пілы, а затым грузавікамі вывозяцца на продаж. Месца размнажэння птушак, участкі рэдкіх імхоў і лішайнікаў знішчаюцца, а пад вырубкі трапляюць непасрэдныя месцы пражывання і размнажэння мядзведзяў. У дзяржаўных лясах (RDLP у Кросна, праўленне раёнам перадгор'яў Бешчады і Пшэмысля) дзейнічае пастанова, згодна з якой дрэвы памерам бліжэй да помнікаў прыроды не высаюкаюцца. Тым не менш, елкагі і грамадскія патрулі ініцыятывы «Дзікія Карпаты» або Фонду прыроднай спадчыны, якія працуюць у гэтым раёне, усё ж знаходзяць спілаваныя або пазначаныя для высечкі дрэвы памерам бліжэй да помнікаў прыроды. Высечка не літуе зоны ля ручаёў, а часта і дуплістыя дрэвы, а таксама дрэвы, якія ўдзельнічаюць у біяцэнозе, якія растуць на горных хрыбтах, сярод валуноў або выхадаў горных парод. Маштабы высечак у натуральных лясах Бешчад проста жахлівыя.

Уласна, за межамі нацыянальных паркаў ужо амаль не засталася месцаў, дзе, блукаючы па лесе некалькі дзясяткаў хвілін, вы не сустрэнеце

высечку або тралёвачную дарогу. Усяго за некалькі гадзін на працягу аднаго дня на адной дарозе было адзначана каля тузіна грузавікоў, якія ехалі з грузам дроў. Гэтая ж праблема характэрна і для вобласці Турніцкага народнага парку ў перадгор'ях Пшэмысля, які знаходзіцца на стадыі праектавання і які не могуць арганізаваць на працягу ўжо 30 гадоў. Тут жа высечаны ўнікальныя фрагменты рэліктавага карпацкага лесу, якія зазналі ўздзеянне з боку як леснікоў, так і паляўнічых. Парадаксальна, але дзякуючы паляванню (у часы камуністычнага талатарызму) гэтыя лясы захаваліся да нашых дзён практычна ў першапачатковым выглядзе. У той час тут знаходзіўся дзяржаўны паляўнічы цэнтр для вядомых дзеячаў дзейнай улады, дзе ладзіліся святы, паляванні і папойкі. Сёння, аднак, паляўнічыя (разам з дзяржаўнымі лясніцтвамі і значнай часткай мясцовых уладаў), на жаль, з'яўляюцца асноўным тормазам на шляху арганізацыі Турніцкага нацыянальнага парку, і яны ўсімі сіламі спрабуюць спыніць яго стварэнне. Паляўнічая гаспадарка спрабуе зрабіць усё, каб прадухіліць арганізацыю Турніцкага парку, таму што яго стварэнне значна абмяжуе магчымасць палявання ў перадгор'ях Пшэмысля (дзяржаўныя лясніцтвы атрымліваюць велізарны прыбытак ад камерцыйнага палявання ў гэтым раёне, вялікая частка якога – гэта тэрыторыя будучага Турніцкага нацыянальнага парку, а сёння так званага Цэнтра гадоўлі дзічыны, якая распасціраецца на тэрыторыі дзвюх лясных акругаў: Бірча і Красічын). На тэрыторыі Беларусі лесакарыстанне (якое часта ажыццяўляецца вельмі агрэсіўным і драпежніцкім спосабам) таксама не літуе ахоўных тэрыторый. Суцэльныя высечкі, якія з'яўляюцца найбольш небяспечным для экалогіі метадам атрымання драўнянай сыравіны, вельмі распаўсюджаны ў лесакарыстанні ў Беларусі. Нават ахоўныя тэрыторыі не выключаюцца з планаў лесанарыхтовак, якія праводзяцца метадам суцэльных высечак, што пагібельна для прыроды. Згодна з Лясным кодэксам Рэспублікі Беларусь «у лясках, размешчаных на асабліва ахоўных тэрыторыях, правядзенне высечак, нарыхтоўка смалы і іншых лясных рэсурсаў, а таксама атрыманне іншых выгод ад лесу ў гаспадарчых мэтах, а таксама іншыя метады выдзянення лясной гаспадаркі, калі яны не супадаюць з мэтамі, якія павінны быць рэалізаваны на гэтых тэрыторыях, а акрамя таго могуць прывесці да парушэння рэжыму аховы, забароненыя». Пра гэта таксама гаворыцца ў арт. 16 Закона аб ахоўных тэрыторыях: «лесаўпарадкаванне і іншая дзейнасць на ахоўных тэрыторыях ажыццяўляецца ў адпаведнасці з рэжымам аховы і кіравання на гэтай тэрыторыі». Аднак на практыцы

няма ніякіх падрабязных дырэктыв або інструкцый, таму нават у забароненых зонах часта праводзяць суцэльныя высечкі, якія нічым не рэгулююцца, альбо нарматыўных актаў відавочна недастаткова.

На тэрыторыі Украіны, нягледзячы на павелічэнне колькасці новых ахоўных тэрыторый у апошнія гады (у 2009 годзе прэзідэнт Віктар Юшчанка заснаваў 26 новых нацыянальных паркаў і крыху пашырыў, а у 2019 годзе прэзідэнт Пётр Парашэнка заснаваў яшчэ тры нацыянальныя паркі), шматлікія каштоўныя лясныя тэрыторыі па-ранейшаму маюць патрэбу ў адпаведнай ахове і празмерна распрацоўваюцца. Дадатковай праблемай ва Украіне таксама з'яўляецца высокі ўзровень браканьерства, які ёсць вельмі згубным з'явай, калі гаворка ідзе аб захаванні біяразнастайнасці. У выніку браканьерства ва Украіне гінуць тысячы дзікіх жывёл, у тым ліку ахоўныя і асабліва каштоўныя для экасістэмы. Да іх належаць зубры, рысі, ваўкі і нават бурныя мядзведзі. Здараецца, што мядзведзяў трымаюць у прыватных уладаннях, асабліва ў вельмі заможных людзей. Акты браканьерства ажыццяўляюцца пры дапамозе шматлікіх сілкоў і капканаў, размешчаных у лясках, а таксама з дапамогай паляўнічай зброі, якой многія людзі валодаюць незаконна. Акрамя гэтага браканьераў нават легальныя паляўнічыя. Браканьерства ў значнай ступені спрыяе скарачэнню колькасці прамысловых жывёл у лясках, у тым ліку казулі, алень, дзікоў і ласёў, што таксама вельмі негатыўна адбіваецца на падтрыманні балансу ў прыродзе. У Польшчы таксама існуе гэтая праблема. У выніку браканьерскай дзейнасці гінуць ваўкі (у апошнія гады маюць месца шматлікія выпадкі незаконнага адстрэлу і здабыча пры дапамозе пастак), драпежныя птушкі, ласі, алень і іншыя жывёлы. Браканьерскіх пастак у лясках становіцца ўсё менш і менш, але, на жаль, усё яшчэ існуе вялікая колькасць незаконных адстрэлаў, якія здзяйсняюцца, у тым ліку, несумленнымі паляўнічымі.

З браканьерствам варта бязлітасна змагацца, таму што, перш за ўсё, гэта жорсткае практыка (жывёл часта вельмі жорстка забіваюць сталёвымі сілкамі або капканамі), браканьеры не выконваюць ні тэрмінаў палявання, ні абмежаванняў на колькасць здабытай дзічыны, іх не спыняе факт знаходжання дадзенага віду жывёлы пад аховай. Па-другое, браканьерства спрыяе дысбалансу ў прыродзе, зніжэнню біяразнастайнасці, калі памірае асобіна, якая належыць да рэдкага віду (напрыклад, воўк ці рысь), страты для прыроды велізарныя. Такім чынам, сёння перад усімі намі стаіць сур'ёзная задача: як барацьба за захаванне натуральных і блізкіх да натуральных лясцоў, якія яшчэ ацалелі, так і рашучая барацьба з браканьерствам.

Природні ліси та їх природні особливості в Польщі, Білорусії та Україні: загрози і охорона

Охорона природних і наближених до природних лісів сьогодні є пріоритетною. Від їх захисту в максимально-первісному вигляді залежить збереження унікального біологічного багатства планети. Такі ліси гинуть загрозливими темпами – це стосується Європи, в тому числі і Центрально-Східної Європи. Їх площі скорочуються під впливом інтенсивних рубок, вони перетворюються на звичайні культури і бідні з огляду на видову різноманітність комерційні ліси. Підвищується економічний і політичний тиск з метою поглиблення господарського використання таких лісів.

Охорона природних лісів і їх природних особливостей

Природні ліси – це такі ліси, в яких збереглась безперервність природних процесів, висока видова різноманітність (видів рослин, грибів і рослин), а також широка різноманітність складних процесів і механізмів, які підтримують екосистеми в динамічній рівновазі. Ця багата вікова і видова різноманітність дерев, а також велика кількість мертвої і вмираючої деревини – місця для проживання багатьох видів і також ідеальне місце для природного відновлення лісу (вивернуті пні, гнилі стовбури дерев, ніби «няні», на яких росте нове покоління саджанців дерев). Щодо Польщі, то найбільші площі природних лісів і наближених до природних (не враховуючи невеликих ділянок невеликих заповідників і залишків у деяких національних парках) знаходяться в Біловезькій Пущі (польська частина), це як відомо останній великий низинний комплекс природних лісів у Європі з особливостями первісного лісу, а в польських Карпатах (переважно в Бещадах, в передгір'ях Перемишля, у Слунних горах (Góry Słonne), у Низьких Бескидах). На території Білорусії це Біловезька Пуща (білоруська частина) а також частково Гродненська і Налібоцька Пущі. В межах Березяньського біосферного заповідника (хоча це переважно болотиста і торфво-болотиста місцевість) загубились фрагменти природних і напівприродних лісів. У деяких заказниках, які існують в Білорусії теж є невеликі фрагменти таких лісів. В Україні

природні ліси зустрічаються переважно на територіях: Ужанського НПП, Синевирського НПП, Карпатського НПП, в масивах Чорногор і Горган, у Вишницькому НПП, у Шацькому НПП. Це переважно в Карпатах і частково на Поліссі. Коротко представляємо біорізноманіття цих територій і почнемо з Біловезької Пущі, яка включає як польську, так і білоруську частини. Ліси Біловезької Пущі – це переважно дубово-грабові і грабові ліси, а також ялинові і прибережно-вільхові ліси з особливими багатоярусними деревостанами, з величезною кількістю мертвої деревини, з присутністю первинних деревостанів, з різноманітним старовікових дерев і багатством порід. Світ ссавців представлений там найбільше вільно проживаючою популяцією зубра, вовком, лосем, оленем, кабаном, бобрами, риссо, соями, землерийками, білими і сірими зайцями, куницями, ласками, горностаями та багатьма іншими видами. Час від часу – в останні роки з'являється бурий ведмідь, найімовірніше заходить з Налібоцької Пущі (Білорусь).

Птахи представлені тут білоспинним і трипалім дятлами, підорликом малим, совами, орлами, мухоловкою білошиєю, чорним лелекою, тетеревами, а в білоруській частині і глухарями. До цього додається багатство плазунів, земноводних і комах, багато з яких є реліктовими, ендемічними і індикаторними видами природних лісів (комахи: плоскотілка червона, жук-рогач, трухляк ялиновий, жук-самітник). Біловезький ліс є прекрасним середовищем для лишайників (наприклад: лобарія легеневоподібна, та різні види усней та ін.) з судинних рослин орхідеї (булатка червона, зозуліні сльози сердцелисті, надбродник безлистий, билинець комарниковидний).

Якщо зайти в природний ліс Карпат (однаково в польський або в український), природне багатство не менше (а в деяких аспектах і навіть більше), ніж в Біловезькому первісному лісі. Ці ліси у більшості – старі буково-ялицево-яворові ліси (на території Українських Карпат з значною домішкою ялини), з добре збереженою екологічною рівновагою, з безперервністю природних процесів, великою кількістю старих, дулавих, вмираючих і мертвих дерев, на різних ступенях розкладу. На території Польщі найцінніші залишки карпатських пралісів знаходяться в Бещадах, Низьких Бескидах, Слунних горах також в Перемиському передгір'ї. Зараз у згаданих місцях існують два національні парки: Бещадський Народний парк і Магурський Народний парк і ще один проєктуються – Турницький національний парк. Крім того в польських Карпатах є Татранський національний парк, Пенінський національний парк,

Горчанський національний парк, Бабьогурський національний парк. В польських Східних Карпатах збереглися дуже цінні ліси природного типу, які складаються з старих, більш ніж сторічних дерев, де є повний набір великих хижих ссавців: вовк, рись, дикий кіт і ведмідь бурий, а з інших ссавців: зубр, олень, інші. Ці ліси характеризуються великим орнітологічним багатством (найвища щільність гніздових пар беркута – практично вся польська популяція, численні зустрічі підорлика малого, совки, сови довгохвості і багатьох інших видів), ентомологічним (вусач альпійський, плоскотілка червона). Світ плазунів представляють: полоз лісовий, мідянка звичайна, мідянка звичайна, гадюка звичайна, ящірка звичайна і живородяча. Багатий світ земноводних: тритон звичайний і гірський, саламандра плямиста, кумка гірська, квакша, ропуха зелена. Тут зустрічається багато рідкісних видів рослин, охороняються мохи (трижилка короткозвисла, оманозубець потоншений, плосколистка блискуча) і лишайники (лобарія легеневоподібна, лишайник плевростікта, уснея лапландська). Великі площі цих лісів (в Бещадах, Слонські гори що на передгір'ї), на жаль не мають ефективних форм захисту і піддаються сильному тиску з боку лісового і мисливського господарства, про що йтиме мова пізніше. Природні ліси на Україні значною мірою, крім фрагментів на Поліссі і в окупованому Криму, зосереджені в Карпатах. Серед них мало-доступні території Сколівських Бескидів, Східних Бескидів, Горган і Чорногори. Дуже цінні ліси знаходяться в національному парку «Бойківщина», створеному в 2019 році. Для лісів Українських Карпат характерний високий рівень біорізноманіття. Проживають тут, як і в польських карпатських лісах: вовк, рись євразійська, дикий кіт, ведмідь бурий а також соні, гірські види землерийок, борсук, куниця, полівка снігова; більше 20 видів кажанів; з птахів: беркут, підорлик малий, орли, чорний лелека, сови, соколи, орябок, глухар і тетереви. Також не менше багатство плазунів і земноводних (в тому числі полоз лісовий, гадюка звичайна, мідянка звичайна, саламандра плямиста, тритон карпатський і звичайний). В старих букових лісах збереглися популяції цінних сапроксилобіонтних видів комах, існування яких пов'язане з мертвою деревиною. В Українських Карпатах, основними лісоутворюючими породами є бук лісовий і ялиця біла, з великою домішкою ялини європейської, сосни і інших порід. На території Ужанського НПП збереглися цінні буково-яворові та буково-яворово-ялицеві ліси, на горі Кременець – цінне буково-горобинове

криволісся. Первісні і природні ліси мають досить високий потенціал з точки зору кількості взаємопов'язаних і взаємодіючих видів, що утворюють складну мережу зв'язків що розвиваються протягом століть і тисячоліть. Все це чудово творить складну і стійку екосистему зі збереженими природними взаємозв'язками, які ми продовжуємо відкривати і вивчати. Збереження великої кількості видів ссавців, птахів, плазунів, земноводних, комах, рослин, грибів та багатьох інших організмів залежить від збереження якомога більших площ природних і наближених до природних лісів. Це збереження генофонду нашої планети, ідеальний резерв природності і незайманості, тисячі незлічених видів, кожен з яких відіграє в природі незамінним роль.

Природні ліси – це резервуар води, тому що велика кількість тут мертвих і гнилих дерев, як губка здатні поглинати і зберігати велику кількість води. Це особливо важливо в наш час, коли ми відчуваємо тривалі засухи, або повені. Також, коли мова йде про повені, природні ліси, особливо гірські ліси уповільнюють стік води, зупиняючи її надлишок, завдяки чому повинь або хвиля паводку будуть менш інтенсивними. В кінці-кінців, природні ліси, це місце для людей, де можна подумати над таємницею існування, відчуття стосунки з природою, насолоджуватись краєвидами дикої природної краси, милуватись її величчю. Це дуже важливо, особливо сьогодні, коли людина стає все більш замкнутою і ізолюваною від інших творін, а відносини зі світом живої і неживої природи замінюються віртуальним світом.

ЗАГРОЗИ

На жаль, природні ліси все ще знаходяться під загрозою і їх площа постійно зменшується. Незважаючи на те, що загальний лісовий покрив в Польщі загалом збільшується, слід пам'ятати, що лісових культур, і господарських лісів з малою природною цінністю, як правило стає все більше, а площі природних лісів скорочуються. Навіть найбільш стандартний приклад – безцінні території природних і первісних лісів, якими є Біловезькі первісні ліси, не є в цілковитій безпеці. З білоруської сторони весь первісний ліс охороняється в межах національного парку Біловезька Пуща, натомість з польської сторони тільки невеликі фрагменти первісного лісу (10517,27 га, що становить 1/6 всієї площі природних польських лісів) охороняються як національні парки. Протягом багатьох років різні зацікавлені організації (переважно пов'язані з державними лісами)

намагаються відновити рубки в Біловезькій Пущі. Хоча значна частина таких лісів знаходяться поза національними парками, вони також охороняються як численні резервати через мережу Natura 2000, або як об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, але час від часу бувають спроби обійти правила і отримати згоду на лісозаготівлю. Остання масштабна вирубка була проведена під приводом боротьби зі спалахом ялинового короїда в ялинових насадженнях у 2017 році. Вирубки проводилися в періоди розмноження тварин з використанням техніки (комбайни і екскаватори) значною мірою в зонах під захистом ЮНЕСКО. Ці вирубки спочатку викликали масштабний громадський протест, який переріс в рішучий загальний протест цим діям. Блокада та дії опозиції координувались у лісовому таборі фундацією «Дика Польща». Справа закінчилась вироком Трибуналу Справедливості Євросоюзу – розпорядженням про припинення вирубки. Польща, на решті, незважаючи на початковий владний спротив, виконала рішення і рубки припинились, а ініціатор – тодішній міністр довкілля Ян Шишко, попросився зі своєю посадою. На жаль, лісу було завдано значних ран, і лише шляхом припинення вирубок (лісозаготівля була запланована в багатьох інших масштабах, ніж було зрізано) є велика імовірність, що рани загояться. Існує також ризик вирубування цінних лісових насаджень «через задні двері». Наприклад, внесення заборон до планів вирубок лісу, покарання за недотримання норм пожежної безпеки.

Тільки утворення національного парку на всій території Біловезьких лісів гарантує належний і ефективний захист. На жаль, інтенсивні вирубки проводяться і в природних, і в наближених до природних лісах Польських Карпат. В основному це на території Бещадських гір і Перемишлянському передгір'ї. Хоча значна частина Бещадських гір охороняється в межах національного парку Бещади (це другий за величиною національний парк в Польщі), це все ще величезні площі з надзвичайно цінними Бещадськими лісами, які зазнають постійного тиску з боку лісового господарства. Важке трельове обладнання руйнує гірські схили і могутні ялини, буки і явори – пам'ятки природи, попадають під пили і потім вивозяться вантажівками на продаж. Руйнуються місця розмноження птахів, місця рідкісних мохів і лишайників. Зрізаються дерева і в безпосередній близькості від місць проживання або навіть берліг ведмедів.

В національних лісах (RDLP в Кросно, управління територією Бещад і Перемишлянське передгір'я) прийнято положення, що дерева з розмірами

пам'яток природи не вирубуватимуть. Все-таки натуралісти, та громадські патрулі з Ініціативи «Дикі Карпати», що працюють на цій території та Фонду природної спадщини, все ще знаходять дерева з розмірами пам'яток природи вирізаними або позначеними для вирубки. Рубки не щадять зон біля струмків, дулавіх дерев, біоценозах гірських хребтів, серед валунів і скельних виступів. Масштаби вирубок в природних лісах Бещадських гір жахливі. Насправді, навряд чи є такі місця поза національним парком, де б блукаючи лісом, протягом максимум кількох десятків хвилин, не натрапиш на трасу трельовання. Правда, тут не використовуються суцільні вирубки, але масштаби рубок викликають тривогу. Всього за кілька годин, за один день, на одній дорозі, було нараховано з десяток вантажівок, що виїжджали, навантажені деревиною. Ця ж проблема стосується і території проєктованого (і на жаль досі існує більше 30-ти років) Турницького національного парку в передгір'ях Перемишля. Там також вирубують унікальні фрагменти реліктового карпатського лісу. Парадоксальними були дикі полювання (під час комуністичного тоталітаризму), ці ліси збереглися до наших днів у практично неущкодженому вигляді. На той час існував урядовий мисливський центр для чиновників тодішньої влади, де вони організовували свята і полювання. Однак сьогодні, мисливські господарства є головною перешкодою у створенні Турницького національного парку, які всіма способами намагаються зупинити його творення.

Мисливське управління старється зробити все, щоб не допустити створення Турницького парку, оскільки це обмежить можливості полювання в Перемишлянському передгір'ї (національні ліси отримують величезні прибутки від комерційного полювання тут, в місцях майбутнього національного парку і від двох так званих Центрів розведення тварин, які охоплюють два лісові виділи Бірча (Bircza) і Крasicін (Krasiczyn). На території Білорусі лісове господарство часто ведеться в дуже агресивний спосіб не шкодуючи заповідних територій. Суцільні вирубки, які є поширеним способом отримання деревної сировини в лісовому господарстві Білорусі є дуже шкідливим для навколишнього природного середовища. Навіть заповідні території не виключають рубки, які часто проводяться методом тотальних вирубок і є руйнівними для природи. Згідно з Лісовим Кодексом Республіки Білорусь «у лісах, які знаходяться на заповідних територіях – заборонені рубки, заготівля смоли, лісової сировини, отримання іншої користі від лісу в комерційних цілях та інших шкідливих для лісу методів

господарювання, які порушують режим охорони». Про це також йдеться у статті 16 Закону про заповідні території: «лісове господарство і інша діяльність на заповідних територіях реалізовується відповідно до режиму управління охорони на цих територіях». На практиці, однак не має конкретних вказівок, тому навіть в заповідних зонах часто проводяться чистки лісу, які нічим не регулюються, а нормативно-правових актів явно недостатньо.

На території України, незважаючи на створення великої кількості нових заповідних територій (у 2009 році президент Віктор Ющенко заснував 26 нових національних парків та декілька існуючих розширив, а в 2019 році президент Петро Порошенко заснував ще 3 національні парки), все ще багато цінних лісових територій ще недостатньо охороняються і надмірно експлуатуються.

Додатковою проблемою в Україні є високий рівень браконьєрства, що є жахливим явищем, коли йдеться про збереження біорізноманіття. В результаті браконьєрства гинуть тисячі диких тварин, включаючи раритетні види і особливо цінні для екосистем. До них відносяться зубри,

рисі, вовки і навіть бурі ведмеді. Буває, що ведмеді утримуються у приватній власності дуже заможних людей. Браконьєрство здійснюється за допомогою пасток, а також за допомогою зброї, часто незаконної. Легальні мисливці також полюють на тварин. Браконьєрство значно впливає на зменшення чисельності диких тварин в лісах, включаючи оленів, козуль, лосів, кабанів, що в свою чергу негативно впливає на підтримання рівноваги в природі. Ця проблема є відчутною і в Польщі. Через браконьєрство гинуть (за останні роки є численні випадки незаконних відстрілів, відловів капканами, петлями і іншими знаряддями браконьєрства) хижі птахи, олені, лосі та інші тварини. Випадків браконьєрства стає все менше, та, на жаль, залишається ще велика кількість незаконних вбивств, також вчиненими нечесними мисливцями. З браконьєрством слід боротись нещадно, бо це насамперед жорстокий вид порушень (тварини часто гинуть в металевих капканах і інших пастках), не зважають ні на періоди тиші, ні на інші обмеження, ні те, що дана тварина охороняється як червонокнижний вид. По-друге, це сприяє дисбалансу в природі, зменшенню біорізноманіття, коли особина, яка належить до

рідкісного виду, гине (наприклад вовк, або рись) і втрата для природи є величезна. Тому зараз великим викликом для всіх нас є боротьба за

збереження природних і наближених до природних лісів, тих, що ще збереглися, а також рішуча боротьба з браконьерством.

Projekt realizowany jest przez Stowarzyszenie Ekologiczno-Społeczne Zielona Swoboda we współpracy z Institute of Ecological and Religious Studies-IERS Interreligious and environmental civil forum of Eastern Europe (IRCEF) ze strony Ukrainy oraz Brzeski Oddział Achowa Ptuszek Batkiwsczyny «Ахова птушак Бацькаўшчыны» (Ochrona Ptaków Ojczyzny) ze strony Białorusi.

Tekst, fotografie i grafiki:
Michał Chomiuk

Korekta:
Krzysztof Wojciechowski

Tłumaczenie na język ukraiński:
Alexandr Bokotey

Tłumaczenie na język białoruski:
Jura Jankewycz

Opracowanie graficzne i skład:
Ewa Mackoś-Iwaszko

Projekt współfinansowany ze środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności
w ramach programu RITA – Przemiany w regionie,
realizowanego przez Fundację Edukacja dla Demokracji.